

УДК 581.9

А. П. Вакал, Т. П. Шафорост

РОСЛИННІСТЬ ЛАНДШАФТНОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ВІЛЬШАНКІВСЬКИЙ» СУМСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка

Рослинність ландшафтного заказника місцевого значення «Вільшанківський» Сумського району Сумської області представлена угрупованнями болотної, лучної, чагарникової та водної рослинності. Виявлено 2 види, які занесені до Червоної книги України (пальчатокорінники м'ясочервоний і травневий), і 1 вид занесений до Списку регіонально рідкісних та зникаючих видів рослин у Сумській області (латаття біле)

Ключові слова: заказник, рослинність, луки, угруповання, формації, Червона книга України.

Вступ. Проблема збереження та охорони лучних ценозів є досить актуальною на сьогоднішній день, так як відбувається деградація лучних біоценозів у результаті їх розорювання, викошування, випалювання, надмірного випасання та проведення меліоративних робіт [8; 10].

Лучна рослинність має вагоме ландшафтне і рекреаційне значення, є екоотопом багатьох лікарських, цінних кормових і декоративних рослин, серед яких чимало раритетних видів, включених до «Червоної книги України» [11; 14].

Збереження біорізноманіття на заповідних територіях Сумської області є досить важливим питанням, але не повністю дослідженим [6]. Однією із таких природоохоронних територій є ландшафтний заказник місцевого значення «Вільшанківський».

Мета дослідження. Метою роботи є одержання наукової інформації про рослинність ландшафтного заказника місцевого значення «Вільшанківський» Сумського району Сумської області, про поширення на даній території видів і угруповань, що підлягають охороні.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалами досліджень даної роботи були вищі судинні рослини, а також рідкісні, малопоширені та зникаючі види рослин, занесені до Червоної книги України [11; 15] та Обласного Червоного списку [14], тобто види, які підлягають особливій охороні на території Сумської області, що зустрічаються на території ландшафтного заказника місцевого значення «Вільшанківський» Сумського району Сумської області.

Під час опису рослинності території досліджень і виділенні рослинних угруповань використовувалася еколого-фітоценотична класифікація рослинності України із рядом змін і доповнень по окремих типах рослинності,

що представлені в опублікованих раніше роботах [1; 4; 5; 16]. Також використовували загальну геоботанічну методику опису території [17].

Маршрути досліджень пролягали через усю піддослідну територію з заходу на схід і з півночі на південь, охоплюючи усі характерні для заказника біотопи. При описі ценотичної приуроченості виявлених видів використовували методику геоботанічних описів [17]. Визначення видової приналежності рослин проводили за спеціальними визначниками, зведеннями флори України та сусідніх територій [12; 16].

Результати та їх обговорення. Ландшафтний заказник місцевого значення «Вільшанківський» організований згідно розпорядження Сумської обласної державної адміністрації № 237 від 14.12.1995 року. Він розташований в Сумському районі Сумської області на землях Великочернечинської сільської ради між селами Велика Чернеччина та Вільшанка. Загальна площа заказника – 132,4 га [13].

Згідно геоботанічного районування України територія дослідження знаходиться в межах Сумського округу, Краснопільсько-Тростянецького району, Великочернечинського підрайону [1; 11]. Для даного геоботанічного округу типовими і панівними угрупованнями природної рослинності є такі: дубові, дубово-соснові та соснові ліси, заплавні луки, евтрофні болота [1; 2; 4; 9; 10]. Тут досить широкі заплави річок зайняті лучною та болотною рослинністю, що в даний час зазнала значних змін у сторону деградації у зв'язку з надмірним антропогенним впливом (осушувальна меліорація, перевипас, розорювання, велике рекреаційне навантаження тощо). Більшість лучних угідь знаходяться в дигресивному стані від перевипасу та штучного осушення.

Для території ландшафтного заказника місцевого значення «Вільшанківський» характерною є розвинена заплава р. Псел з лучними і болотними угрупованнями, старицями.

Заплавні луки долини р. Псел, за схемою рослинності Д.Я. Афанасьєва, Г.І. Білика та інш. (1956) [1], відносимо до таких класів формацій: справжніх, остепнених, болотистих та торф'янистих лук.

Справжні луки в умовах достатку вологи та елементів мінерального живлення досягають високої продуктивності. Висота травостою досягає 70 см, а проективне покриття наземних органів – 70-90% і більше. До їх складу входять три формації крупнозлакових лук: костриці лучної (*Festuceta pratensis*), лисохвосту лучного (*Alopecureta pratensis*), куничника наземного (*Calamagrostideta epigeios*) та п'ять формацій дрібнозлакових лук: мітлиці велетенської (*Agrostideta albae*), костриці червоної (*Festuceta rubrae*), тимофіївки лучної (*Phleeta pratensis*), пахучої трави звичайної (*Anthoxanteta*

odorati) та тонконогу лучного (*Poeta pratensis*). Наводимо фітоценотичну характеристику лише найпоширеніших формацій.

Лучновівсяницеві луки займають рівнинні ділянки центральної частини заплави р. Псел. Травостій дво-триярусний, до 90-100 см заввишки, з проективним покриттям до 90%. Основу його становлять (у %) домінанта костриця лучна (*Festuca pratensis* Huds.) (20-30) та субдомінанти – тонконіг лучний (*Poa pratensis* L.) (10-12), тимофіївка лучна (*Phleum pratensis* L.) (10-12), щучка дерниста (*Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv.), мітлиця біла (*Agrostis alba* L.). Часто зустрічається оман британський (*Inula britannica* L.), герань лучна (*Geranium pratense* L.) і болотна (*G. palustre* L.), волошка лучна (*Centaurea jacea* L.), лядвенець український (*Lotus ucrainicus* Klok.), чина лучна (*Lathyrus pratensis* L.), жовтець повзучий (*Ranunculus repens* L.). Рідко – валеріана пагононосна (*Valeriana stolonifera* Czern.), родовик лікарський (*Sanquisorba officinalis* L.), рутвиця блискуча (*Thalictrum lucidum* L.).

У центральній частині заказника домінують справжні луки. Найбільші площі займають луки формації костриці лучної, менше формації стоколоса безостого (*Bromopsis inermis* Leyss.), тонконогу лучного, тимофіївки лучної, пирію повзучого (*Elytrigia repens* (L.) Nevski). В їх травостої часто зустрічаються морква дика (*Daucus carota* L.), деревій майже звичайний (*Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka) (до 1%). Дані луки високопродуктивні і знаходяться в гарному стані.

Заплавні луки у заказнику займають незначні площі. Тут знаходяться високопродуктивні угруповання формацій костриці лучної, пажитниці багаторічної (*Lolium perenne* L.), стоколоса безостого (*Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub), тимофіївки лучної. Лучне різнотрав'я на них майже відсутнє. Іноді зустрічаються поодинокі екземпляри рутвиці блискучої, місцями куртини будяка акантовидного (*Carduus acanthoides* L.).

У блюдцеподібних зниженнях розповсюджені угруповання торф'янистих луків формації щучки дернистої, а також мітлиці собачої. На даних луках виявлено популяцію пальчатокорінника травневого (*Dactylorchiza fuschsii* (Druce) Soó) (ЧкУ) (близько 30 екземплярів рослин) [15]. На нашу думку це залишки популяції, яка була майже знищена під час реконструкції дороги між м. Суми і с. Міропілля.

Лучнокитникові та наземнокуничникові (*Calamagrostideta epigeios*) луки у районі досліджень займають незначні площі.

Луки вівсяниці червоної (*Festuceta rubrae*) зустрічаються переважно у центральній частині заплави, де займають верхівки грив. До складу цих лук входить три асоціації: *Festuca rubra* + *Poa pratensis*, *Festuca rubra* + *Agrostis alba*, *Festuca rubra* + *Herba varia*. Травостій даних асоціацій невисокий (45-

50 см), досить зріджений (45-55%), дво-триярусний. Основними його компонентами (в %) є – домінанта костриця червона (*Festuca rubra* L.) (15-20) та субдомінанти – тонконіг лучний (10-12), та мітлиця біла (8-10). Із інших видів з покриттям 1-5% тут зростають тимофіївка лучна, деревій звичайний (*Achillea millefolium* L.), конюшина повзуча (*Trifolium repens* L.).

Для ділянок справжніх лук заплави характерні угруповання пірію повзучого. У травостоях поширена костриця лучна, лисохвіст лучний, грястиця збірна, мітлиця тонка (*Agrostis tenuis* Sibth.), осока шершава (*Carex hirta* L.). Серед різнотрав'я найчастіше представлені – деревій майже звичайний, перстач гусячий (*Potentilla anserina* L.), жовтець їдкий (*Ranunculus acris* L.), жовтець повзучий (*R. repens* L.), куколиця біла (*Melandrium album* (Mill.) Garcke), підмаренник справжній (*Galium verum* L.), щавель кінський.

Остепнені луки зустрічаються на середньому відрізку заплави і представлені однією формацією тонконогу вузьколистого (*Poeta angustifoliae*).

На знижених ділянках рельєфу зустрічаються невеликі за площею болотисті луки і представлені вони здебільшого угрупованнями формацій лепешняка великого (*Glycerieta maximae*), осоки гострої (*Cariceta acutae*), мітлиці повзучої (*Agrostideta stoloniferae*). У складі травостою цих угруповань звичайними є види – незабудка болотна (*Myosotis palustris* L.), вовконіг європейський (*Lycopus europaeus* L.), гірчак перечний (*Polygonum hydropiper* L.), нерідко зустрічаються ластовень лікарський (*Vincetoxicum hirundinaria* Medik.), місцями – звіробій звичайний (*Hypericum perforatum* L.). У червні 2012 року, на цих луках, нами виявлена популяція пальчатокорінника м'ясочервоного (*Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó) (Червона книга України) [15], яка включала до 70 рослин.

У заказнику також зустрічаються торф'янисті луки формацій мітлиці собачої (*Agrostiseta caninae*) і щучника дернистого (*Deschampsia caespitosae*). Серед них зустрічаються дзвінець малий (*Rhinanthus minor* L.) і волошка лучна (*Centaurea jacea* L.). На цих луках нами виявлені півники болотні (*Iris pseudacorus* L.).

Луки формації щучника дернистого представлені такими асоціаціями: *Deschampsia caespitosa* + *Carex gracilis*, *Deschampsia caespitosa* + *Carex vulgaris*. У них часто зустрічаються м'ята польова (*Mentha arvensis* L.), вех широколистий (*Sium latifolium* L.), гадючник оголений, живокість лікарська (*Symphytum officinale* L.), незабудка болотна (*Myosotis palustris* L.), мітлиця собача.

Болотна рослинність представлена евтрофними високотравними та осоковими угрупованнями [2]. Евтрофні болота представлені на досліджуваній території групами формацій лісові та трав'яні болота.

У складі вільхових боліт зустрічаються групи асоціацій вільшників очеретяних (*Alneta phragmitosa*), теліптерисових (*A. thelypterise*), осокових (*A. caricosa*). Їх деревостан монодомінантний, одноярусний, представлений вільхою клейкою. Ярус кущів слабо розвинений і представлений крушиною ламкою та смородиною чорною. Домінантами ярусу трав'янистих рослин у залежності від умов обводненості біотопу у різних групах асоціацій є такі види, як очерет звичайний (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.), теліптерис (*Thelypteris palustris* Schott), осоки гостра (*Carex acuta* L.), побережна (*C. riparia* Curt.) тощо. Значно поширеними серед болотного різнотрав'я є паслін солодко-гіркий (*Solanum dulcamara* L.), герань болотна (*Geranium palustre* L.), комиш лісовий (*Scirpus sylvaticus* L.).

Значні площі у заказнику займають трав'яні болота, що відносяться до підгрупи високотравних боліт. Місцями в складі болотних ценозів трапляються поодинокі кущі верби попелястої (*Salix cinerea* L.) та верби п'ятитичинкової (*S. penfandra* L.). Перший ярус високотравних угруповань формують комиш лісовий, хвощ болотний, лепешняк великий (*Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holmb.), осокових угруповань – осока гостровидна (*Carex acutiformis* Ehrh.). Із різнотрав'я поширені гадючник оголений, валеріана болотна (*Valeriana exaltata* MiKan), щавель кінський. Характерними видами другого ярусу є хвощ річковий (*Equisetum fluviatile* L.), зніт болотний (*Epilobium palustre* Schreb.).

Очеретяні болота сильно обводнені і важко прохідні. Очерет звичайний, який утворює перший ярус високий (до 2,5 м), проективне покриття досягає 50-60%. Другий ярус утворює осока гостровидна. Висота другого ярусу 1,2-1,4 м, проективне покриття 20-25%. У даній формації досить часто зустрічаються паслін солодко-гіркий, чистець болотний (*Stachys palustris* L.), вербозілля звичайне, омег водяний (*Oenanthe acuatica* (L.) Poir.), плакун верболистий (*Lythrum salicaria* L.), вех широколистий (*Sium latifolium* L.). Третій ярус слабо розвинений. У ньому зустрічаються підмаренник болотний (*Galium palustre* L.), незабудка болотна (*Myosotis palustre* L.).

Лепешнякові болота (формація *Glycerieta maximae*) представлені невеликими вкрапленнями в масивах очеретяних боліт.

У пониженнях рельєфу, які приурочені до старого русла р. Псел, зустрічаються ділянки трав'яних, сильнообводнених боліт, представлених угрупованнями очерету звичайного, рогізу широколистого (*Typha latifolia* L.) та узьколистого (*T. angustifolia* L.). Серед рогозових боліт досить часто зустрічаються відкриті водойми із значними заростями латаття білого (*Nymphaea alba* L.) і глечиків жовтих (*Nupar lutea* (L.) Smith). Нерідко тут можна зустріти куртини півників болотних (*Iris pseudacorus* L.).

Тип водної рослинності на даній території представлені двома класами формацій – повітряно-водна і водна рослинність [4; 5]. До найбільш розповсюдженої відноситься високотравна повітряноводна рослинність і зокрема, її формація очеретяна (*Phragmiteta australis*), за якою слідує формації рогузу широколистого, лепешняка великого. Ці угруповання поширені у старицях р. Псел. Значно рідше зустрічаються угруповання схеноплекта озерного (формація *Shoeoplecteta lacustris*). Із низькотравної повітряно-водної рослинності найбільш поширені угруповання формацій стрілолисту стрілолистовидного (*Sagitarieta sagitofoliae*), їжачої голівки прямої (*Sparganieta erecti*), сусака зонтичного (*Butometa umbellati*), рідше трапляються угруповання частухи подорожникової (*Alismateta plantago-aquaticae*).

Серед прикріпленої справжньої водної рослинності з плаваючими листками найбільшого поширення набули угруповання формацій глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*). Дане угруповання є типовим для України реліктовими угрупованнями і їх занесено до Зеленої книги України [6; 7]. Місцями трапляються зарості рдестника плаваючого (*Potameta natans* L.).

Прикріплену занурену справжню водну рослинність у водоймах заказника представляють угруповання рдестника гребінчастого (*Potameta pectinati*), водопериці колосистої (*Myriophylleta sticati*), елодеї канадської (*Elodeeta canadensis*).

Неприкріплена занурена рослинність зустрічається спорадично в меліоративних каналах та ставках і представлена формаціями кушира темно-зеленого (*Ceratophylleta demersi*) та пухирника звичайного (*Urticularieta vulgaris*).

Всюди у старицях розповсюджена вільноплаваюча на поверхні води справжня водна рослинність. Це стосується лише формацій ряски малої (*Lemneta minor*) і спіродели багатокореневої (*Spirodellea polyrhizae*). Рідше трапляються невеликі за площею ділянки угруповання формацій жабурника звичайного (*Hydrochariteta morsusranae*).

Висновки. Для рослинності ландшафтного заказника місцевого значення «Вільшанківський» Сумського району Сумської області характерними є угруповання лучної, болотної, водної рослинності, а також поодинокі угруповання дерев. Заплавні луки території досліджень відносяться до таких класів формацій – справжні, болотисті та торф'яністі луки. На території району досліджень виявлено 2 види рослин занесених до Червоної книги України (пальчатокорінники м'ясочервоний і травневий), і 1 вид занесений до Списку регіонально рідкісних та зникаючих видів рослин у Сумській області (латаття біле).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєв Д.Я. Класифікація рослинності Української РСР / Д.Я. Афанасьєв, Г.І. Білик, Є.М. Брадїс // Укр. ботан. журн. – 1956. – 13, № 4. – С. 63-82. 2. Брадїс Є.М. Рослинність УССР. Болота / Є.М. Брадїс, Г.Ф. Бачурїна. – К. : Наук. думка, 1969. – 241 с. 3. Гончаренко І.В. Аналіз рослинного покриву північно-східного Лісостепу України / І.В. Гончаренко // Укр. фітоцен. зб. – Сер А, вип.1 (19). – К. : Фітосоціоцентр, 2003. – 204 с. 4. Дубина Д.В. Класифікація вільно плаваючої рослинності водойм України / Д. В. Дубина // Укр. ботан. журн. – 1986. – 43, № 5. – С. 1–15. 5. Дубина Д.В. Класифікація вищої водної рослинності України: стан та перспективи / Д.В. Дубина // Укр. фітоцен. зб. – Сер А, вип. 3. – К. : Фітосоціоцентр, 1996. – С. 6-14. 6. Заповідні скарби Сумщини / [за ред. Т.А. Андрієно]. – Суми : Джерело, 2001. – 208 с. 7. Зеленая книга Украинской ССР. Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране растительные сообщества / [за ред. Ю.Р.Шеляг-Сосонко]. – К. : Наук. думка, 1987. – 216 с. 8. Зьоменко І.А. Рослини Буринського району Сумської області, занесені до Червоної книги України/ І.А. Зьоменко // VII Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми екології та екологічної освіти». – Кривий Ріг : Вид-во Криворізького ДПУ, 2008. – С. 3–7. 9. Карпенко Е.К. Растительность Сумской области / Е.К. Карпенко, В.А. Ковтун. – Сумы, 1980. – 21 с. 10. Карпенко К.К. Рослини, занесені до Червоної книги України, що виявлені на території Сумської області / [К.К. Карпенко, М.П. Книш, О.С. Родінка, А.П. Вакал] // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 5. – Суми : Джерело, 2001. – С. 7-43. 10. Карпенко К.К. Рослинність Сумської області, її сучасний стан і проблеми охорони / К.К. Карпенко, В.А. Ковтун // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 1. – Суми, Видавничий центр ДІМ, 1996. – С. 33-60. 11. Карпенко К.К. Рослини, занесені до Червоної книги України, що виявлені на території Сумської області/ [К.К. Карпенко, М.П. Книш, О.С. Родінка, А.П. Вакал] // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 5. – Суми : Джерело, 2001. – С. 7-43. 12. Определитель высших растений Украины / [Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др.] – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с. 13. Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення: Довідник / Ред. кол.: В.Б. Леоненко та ін. – К. : Наук. думка, 1999. – 240 с. 14. Родінка О.С. Рослини, занесені до Червоного списку Сумської області / О.С. Родінка, К.К. Карпенко, А.П. Вакал, І.В. Гончаренко // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Кн. 6. – Суми : ПП Вінниченко М.Д., 2004. – 119 с. 15. Червона книга України. Рослинний світ / [за ред. Я.П. Дідуха]. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с. 16. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Продромус рослинності України / Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Я.П. Дідух, Д.В. Дубина. – К. : Наук. думка, 1991. – 267 с. 17. Шенников А.П. Введение в геоботанику / А.П.Шенников. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1964. – 447 с.

РЕЗЮМЕ

А.П. Вакал, Т.П. Шафорост. Растительность ландшафтного заказника местного значения «Ольшанский» Сумского района Сумской области

Растительность ландшафтного заказника местного значения «Ольшанский» Сумского района Сумской области представлены сообществами болотной, луговой, кустарниковой и водной растительностью. Среди растений, которые занесены в Красную книгу Украины (пальчатокоренники мясо-красный и майский), и 1 вид занесенный в Список регионально редких и исчезающих видов растений в Сумской области (кувшинка белая).

Ключевые слова: заказник, растительность, луга, сообщество, формация, Красная книга Украины.

SUMMARY

A.P. Vakal, T.P. Shaforost. The vegetation of the reserve of local importance «Vilshanskyi» that is located in Sumy region.

The vegetation of the reserve of local importance "Vilshanskyi" that is located in Sumy region is represented by the groupings of forest, marsh, meadow, shrub and aquatic vegetation. Among the plants that are listed in the Red book of Ukraine (the early marsh orchid and western marsh orchid), and 1 species is included in the List of regionally rare and endangered plant species in Sumy region (white waterlily).

Key words: vegetation, meadows, grouping, formations, the Red book of Ukraine.

УДК 595.782

**О. В. Говорун, Л. О. Фірман, О. О. Пташенчук,
В. С. Латишев, О. О. Латишева**

ДО ВИВЧЕННЯ ВОГНІВОК (LEPIDOPTERA, PYRALIDAE) ТЕРИТОРІЙ НПП «ГЕТЬМАНСЬКИЙ»

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

В статті представлені результати дослідження видового складу метеликів родини Вогнівки (Lepidoptera, Pyralidae), зареєстрованих у заплаві р. Ворскла Великописарівського району НПП «Гетьманський».

Ключові слова: вогнівки, НПП «Гетьманський», фауна.

Вступ. Дослідження родини Вогнівки (Lepidoptera, Pyralidae) на території НПП «Гетьманський» розпочато нами у 2013 р. Попередні результати з вивчення видового складу вогнівок опубліковано нами у 2014 році [1], але безумовно долина р. Ворскла з її різноманітними біоценозами є дуже перспективним місцем для дослідження цієї цікавої групи комах у подальшому.

Мета дослідження. Представити результати дослідження, які були проведені на території НПП «Гетьманський» в червні 2015 р.

Матеріал та методика досліджень. Матеріал зібрано на території парку (берег р. Ворскла в смт Велика Писарівка (50°26.27' пн.ш., 35°28.88' с.д.), берег р. Ворскла в околицях с. Олександрівка (50°26.87' пн.ш., 35°30' с.д.) 26-28 червня 2015 р. в темну пору доби на світло лампи Philips ML 250W E27, яка живилась від генератора. Список вогнівок скомпоновано згідно з прийнятою системою родини. У дужках вказано кількість спійманих особин.

Результати та їх обговорення. Всього на території парку виявлено 38 видів вогнівок, які належать до 8 підродин.

Підродина Galleriinae. *Melissoblaptis zelleri* (Joannis, 1932) (11); *Galleria mellonella* (Linnaeus, 1758) (2);

Підродина Pyralinae. *Pyralis farinalis* (Linnaeus, 1758) (3); *Endotricha flammealis* (Denis & Schiffermüller, 1775) (6);